

مروری بر مساله نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران

در این گزارش به مساله نرخ ارز حقیقی و نقش مهم آن در سیاست‌گذاری ارزی پرداخته می‌شود. شواهد نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران اقتصادی کشور به موضوع نرخ ارز حقیقی بی‌توجه بوده‌اند و این امر نتیجه‌ایی جز کاهش قدرت رقابت‌پذیری بنگاه داخلی نداشته است. نتیجه مهم دیگر آن که این خطر وجود دارد که مساله سیاست‌گذاری ارزی در دوران پساتحریم نیز دچار چنین وضعی شود و باعث شود سیاست‌گذار اقتصادی اشتباه مشابهی را مجدداً تکرار کند.

الف- تعریف نرخ ارز حقیقی و دلالت سیاست‌گذاری

- در ادبیات اقتصاد بین الملل، دو مفهوم نرخ ارز اسمی و نرخ ارز حقیقی از یکدیگر تفکیک می‌شود. نرخ ارز اسمی آن نرخ است که در بازار مبادله می‌شود. این در حالی است که نرخ ارز حقیقی که تغییر و تحول قیمت‌ها و هزینه‌های نسبی را با یک پول مشترک اندازه می‌گیرد، یک شاخص مناسب برای اندازه‌گیری میزان رقابت‌پذیری است.
- از رابطه (1) می‌توان نرخ ارز حقیقی¹ را محاسبه کرد. در این رابطه p^* معرف سطح عمومی قیمت‌های خارجی، p سطح عمومی قیمت‌های داخلی و e بیانگر نرخ ارز اسمی است.

$$RER = \frac{p^* \cdot e}{p} \quad (1)$$

- افزایش p^* و e به معنی گران‌تر شدن کالای خارجی است که سبب می‌شود در تجارت بین الملل، صادرات کشور کاهش و واردات افزایش یابد. افزایش p نیز به معنی گران‌تر شدن کالای داخلی برای کشورهای رقیب می‌باشد. این مساله سبب خواهد شد که کشور داخلی قدرت رقابت‌پذیری خود را در سطح بین المللی از دست بدهد و با افزایش واردات و کاهش صادرات مواجه شود.
- با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهشی نرخ ارز حقیقی به معنی کاهش توان صادراتی کشور و مقرون به صرفه شدن واردات خواهد بود. لذا سیاست‌گذاران ارزی تلاش می‌کنند تا از روند کاهشی نرخ ارز حقیقی جلوگیری نمایند.
- با لگاریتم‌گیری و سپس مشتق‌گیری نسبت به زمان از رابطه (1) می‌توان به دلالت سیاست‌گذاری مهمی دست یافت:

$$\xrightarrow{1, \ln} \ln(RER) = \ln(p^*) + \ln(e) - \ln(p) \quad (2)$$

$$\xrightarrow{1, dif} \frac{RER}{RER} = \frac{\dot{p}^*}{p^*} + \frac{\dot{e}}{e} - \frac{\dot{p}}{p} \quad (3)$$

- نتیجه مهم حاصل از رابطه (3) عبارت است از این که برای ثابت بودن تغییرات نرخ ارز حقیقی باید نرخ ارز اسمی را به اندازه ما به تفاوت نرخ تورم داخلی و خارجی تغییر داد.

¹ Real Exchange Rate(RER)

معاونت بررسی های اقتصادی

$$\frac{\dot{RER}}{RER} = 0 \rightarrow \frac{\dot{e}}{e} = \frac{\dot{p}}{p} - \frac{\dot{p}^*}{p^*} \quad (4)$$

ب- نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران

- دلالت سیاست‌گذاری رابطه 4، در ماده 41 قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (1388-1384) مصوب 1383/06/11 دیده شده است. اما شواهد آماری جدول 1 نشان می‌دهد که این وظیفه قانونی از سوی سیاست‌گذاران اقتصادی کشور نادیده گرفته شده است.

جدول 1: اطلاعات آماری نرخ تورم داخلی، نرخ تورم خارجی و نرخ ارز اسمی طی سال‌های 1380 الی 1393

سال	نرخ تورم ایران (درصد)	نرخ تورم کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه ² (درصد)	شکاف تورم داخلی و خارجی (درصد)	نرخ فروش دلار در بازار آزاد (ریال)	تغییرات نرخ فروش دلار در بازار آزاد (درصد)
1380	11,3	3,6	7,8	8.009	-2,2
1381	15,7	2,8	12,9	8.019	0,1
1382	15,6	2,4	13,2	8.325	3,8
1383	15,4	2,3	13,1	8.748	5,1
1384	10,2	2,5	7,7	9.042	3,4
1385	12,1	2,7	9,4	9.226	2
1386	18,2	2,5	15,7	9.358	1,4
1387	25,4	3,7	21,7	9.667	3,3
1388	10,7	0,5	10,2	9.979	3,2
1389	12,4	1,8	10,6	10.442	4,6
1390	21,5	2,9	18,6	12.047	15,4
1391	30,5	2,2	28,3	26.078	116,5
1392	34,8	1,6	33,2	31.838	22,1
1393	15,5	1,7	13,8	32.800	3

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا، کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه و محاسبات گزارش

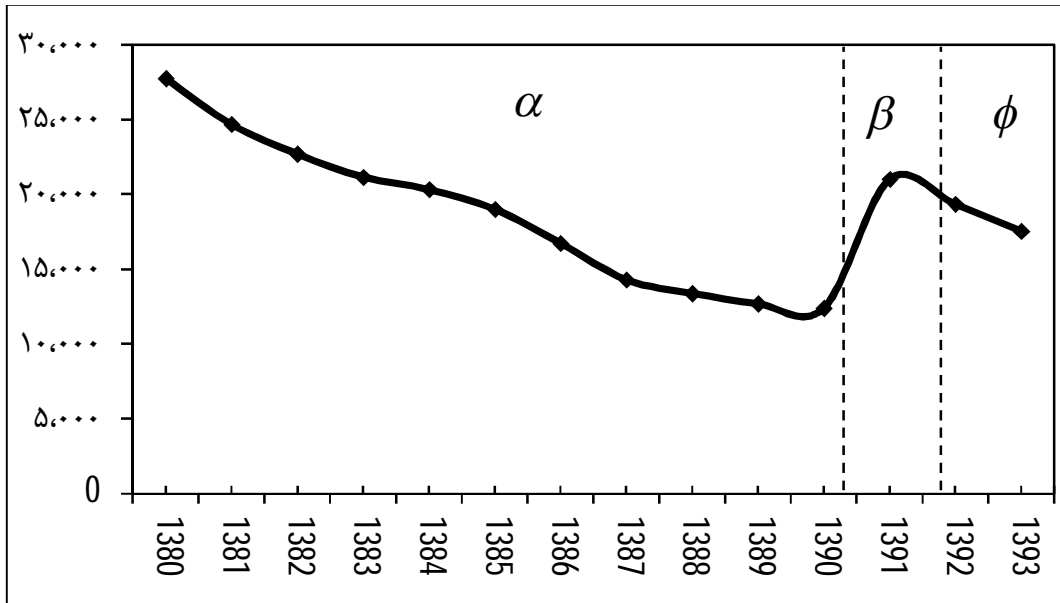
- از جدول 1 می‌توان انتظار داشت که نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران روند نزولی را طی کرده باشد. چرا که همواره شکاف تورم داخلی و خارجی در این بازه قابل توجه بوده است و از سوی دیگر تغییرات چندانی در نرخ ارز اسمی مشاهده نمی‌شود. نتیجه چنین روندی به طور قطع کاهش در نرخ ارز حقیقی و از دست رفتن قدرت رقابتی کشور خواهد بود.
- در نمودار 1 تلاش شده است روند نرخ ارز حقیقی ترسیم شود. در خصوص این نمودار چند نکته مهم و ضروری وجود دارد. (1) در محاسبه نرخ ارز حقیقی، انتخاب سبد کالای قابل مقایسه بین کشور داخلی و خارجی از جهت در دسترس

² Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

معاونت بررسی های اقتصادی

بودن، یکسان بودن کالاها، قابل تجارت بودن و یا نبودن و غیره از اهمیت بالایی برخوردار است. در اینجا این موضوعات نادیده گرفته شده است و برای ساده‌سازی از شاخص قیمت مصرف کننده استفاده شده است. (2) در محاسبه نرخ تورم حقیقی انتخاب کشور خارجی و نرخ ارز خارجی، از اهمیت بالایی برخوردار است. در اینجا برای ساده‌سازی طرف خارجی، کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه و نرخ ارز خارجی نیز دلار در نظر گرفته شده است.

نمودار 1: روند نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران طی سال‌های 1380 الی 1393 (ریال)

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا. کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه و محاسبات گزارش

- با چنین فروض ساده‌کننده‌ایی و مستقل از سطح ارقام بدست آمده برای نرخ ارز حقیقی، نمودار 1 بیانگر چند نکته سیاست‌گذاری مهم است:
 - نرخ ارز حقیقی طی سال‌های دهه 80 شمسی روند کاهشی داشته است (منطقه α). مشاهده چنین روندی با انتظار ما از رفتار سیاست‌گذار اقتصادی در دوران وفور نفتی هماهنگی دارد. تلاش برای ثبات نرخ ارز اسمی در کنار عدم پیگیری سیاست‌های انضباطی پولی و مالی و فاصله گرفتن تورم داخلی و خارجی از جمله عمده‌ترین دلایل این روند کاهشی است.
 - در سال 1390 و با شروع تحریم‌های اقتصادی کشور و عدم دسترسی سیاست‌گذاران اقتصادی به منابع نفتی، امکان پیگیری سیاست پایین نگاه داشتن نرخ ارز وجود نداشته است و نرخ ارزی که در کنار سیاست کاهش تورم داخلی، باید به صورت هر ساله تعدیل می‌شد، یک جهش بزرگی را تجربه می‌کند که خود نشانگر آن است که حقایق اقتصادی یک زمانی خود را به سیاست‌گذار اقتصادی تحمیل می‌کنند (منطقه β).
 - آنچه که از دو حقیقت مشاهده شده قبلی با اهمیت‌تر است آن است که نرخ ارز حقیقی بعد جهشی که در سال 1390 و 1391 تجربه می‌کند طی سال‌های 1392 و 1393 مجدداً به مسیر کاهشی خود بازگشته است (منطقه ϕ).

معاونت بررسی های اقتصادی

φ. این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که پس از دستیابی توافق هسته‌ای و دسترسی کشور به منابع نفتی، یک انتظار عمومی آن است که دولت نرخ دلار را از سطوح فعلی پایین‌تر بیاورد. این فشار افکار عمومی در حالی است که با نرخ‌های فعلی نیز مسیر نرخ ارز حقیقی کاهش یافته است و این موضوع اصلاً اتفاق خوبی برای قدرت رقابت‌پذیری بنگاه‌های داخلی نمی‌باشد. باید توجه داشت که با روی کار آمدن دولت یازدهم، تورم در سطوحی نزدیک به 40 درصد قرار داشت. با پیگیری سیاست‌های انضباطی این تورم طی ماه‌های زیادی روندکاهشی را تجربه کرد و به سطوح 15 درصدی رسید و در کنار آن ثبات به بازار ارز بازگشته و نوسانات هیجانی در این بازار بسیار محدود شد. این دو اتفاق به نوبه خود دستاورد بزرگی محسوب می‌شود، ولی نباید فراموش کرد که کماکان فاصله تورم داخلی و خارجی بسیار بالا است و سیاست‌گذار باید به این موضوع توجه داشته باشد و علاوه بر پیگیری سیاست کنترل تورم و کاهش فشار بر نرخ ارز اسمی از این ناحیه، اصلاح نرخ ارز اسمی را نیز مد نظر قرار دهد.

علیرضا صابونی‌ها

تیر ماه 1394